

УДК [39:37.011.3-053.5:39](477.83-22=161.2)"193/194"
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2024.56.12487>

ТРАДИЦІЇ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ УКРАЇНЦІВ (НА МАТЕРІАЛАХ ЛЮБОВІ СУХОЇ 1930-х РОКІВ ЗІ с. ЛЮБЕЛІ НА ЖОВКІВЩИНІ)

Ігор ГІЛЕВИЧ

Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра етнології

вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна
e-mail: igor.hilevych@lnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4405-2588>

У статті з'ясовані історичні обставини появи досі ще не опублікованого дослідження Любові Сухої «Дитячий побут с. Любеля на Жовківщині», що було підготовлене в 1930-х – у середині 1940-х років у рамках напрямку «етнографія дитинства».

У пропонованій статті комплексно проаналізовано працю львівської етнологині як джерело для вивчення традицій трудового виховання в українському селі. Показано, що ці матеріали в наш час є цінним джерелом для визначення стану побутування народної виховної традиції у конкретно взятому галицькому селі початку 1930-х років, а сама праця Л. Сухої заслуговує на те, щоби бути повністю опублікованою.

Ключові слова: етнологія, етнопедагогіка, етнографія дитинства, трудове виховання, Любов Суха, Етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка у Львові, пастухування

Основою народної педагогіки українці вважають працю, адже вона є першоосновою життя кожного суспільства, головним засобом створення його матеріальної та духовної культури¹. Водночас праця завжди є важливим засобом соціалізації дітей та молоді. Тож і не дивно, що одним із найважливіших завдань української народної педагогіки було прищепити дитині повагу до праці, вміння працювати, виконувати численні роботи не лише з ділянки сільського господарства, а й багатьох інших сфер. Усе це було одним із ключових аспектів підготовки дитини до дорослого самостійного життя. Для різних етнографічних районів України у виховних практиках була характерна певна локальна специфіка².

В українській етнографічній, етнологічній та етнопедагогічній літературі другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. є обмаль праць, які були би

¹ Мирослав Стельмахович, *Українська народна педагогіка* (Київ: ІЗМН, 1997), 130.

² Зоряна Болтарович, «Традиції сімейного виховання». *Народна творчість та етнографія* 2 (1993): 16–24; Євгенія Сявко, «Етнопедагогіка». *Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат: у 4-х т., т. II: Етнологія та мистецтвознавство* (Львів: ІН НАН України, 2006): 433–445.

присвячені комплексній характеристиці вузьколокальної виховної традиції. Тож на особливу увагу та введення у науковий обіг заслуговують ті поодинокі дослідження, які вдається виявити в архівах. Сказане вповні стосується і статті львівської етнологині Любові Сухої (1910–1988) «Дитячий побут с. Любеля на Жовківщині», яка досі залишається майже не відомою широкому колу фахівців³. Саме її комплексному аналізу і присвячена пропонована розвідка.

Упродовж 1930–1935 рр. Л. Суха навчалася на гуманістичному факультеті Львівського університету, який закінчила як магістр філософії зі слов'янської філології (літературна група). Після того працювала викладачем української мови та літератури в гімназіях Львова⁴. Водночас від початку 1930-х років розпочала плідну співпрацю з Етнографічною комісією Наукового товариства імені Шевченка у Львові (далі – ЕК НТШ)⁵. Від 1944 р. – співробітниця Державного етнографічного музею АН УРСР (далі – ДЕМ), а з 1951 р. – Українського державного музею етнографії та художнього промислу АН УРСР (створений на основі об'єднання ДЕМ та Державного музею художньої промисловості). Досліджувала металообробні промисли гуцулів (у 1955 р. з цієї проблематики захистила кандидатську дисертацію, на основі якої згодом опублікувала монографію⁶), традиційний одяг і народне мистецтво українців⁷.

У 1929 р. у Києві було опубліковано монографію наукової співробітниці Музею-кабінету етнології та антропології імені Федора Вовка Ніни Заглади (1896–1938) «Побут селянської дитини. Матеріали до монографії с. Старо-

³ Ігор Гілевич, «Волинь в етнографічних дослідженнях ХІХ – початку ХХІ ст.». *Культурно-побутові традиції українців Волині: історико-етнологічні нариси: монографія*, за ред. проф. Р. Б. Сілецького (Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2023), 82. Навіть у наявних розвідках про її біографію та наукову спадщину знаходимо лише одну невелику згадку про цю працю (Людмила Герус, «До портрета вченої Любові Сухої». *Народознавчі зошити* 1 (2016), 233, <https://nz.lviv.ua/archiv/2016-1/26.pdf>).

⁴ Роман Тарнавський, *Кафедра етнології Львівського університету. Класичний період (1910–1947)* (Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016), 78, 149, 157; Його ж, *Народознавство у Львівському університеті наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст.: контексти, дискурси, наукові зв'язки: дис. [...] докт. іст. наук. : 07.00.01 – історія України; 07.00.05 – етнологія* (Львів, 2020), 41, 82, 337, 338, 356, 357, <http://surl.li/аркјкс>

⁵ Михайло Глушко, «Етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка у Львові (1898–1940): персональний склад, функції». *Михайло Глушко, Народознавчі студії в Науковому товаристві імені Шевченка (1895–2020)* (Львів, 2022), 39.

⁶ Любов Суха, *Художні металеві вироби українців Східних Карпат II половини ХІХ–ХХ століть* (Київ: Вид-во Академії наук УРСР, 1959).

⁷ Мар'яна Волошин, «Науковий доробок Любові Сухої та її внесок у розвиток української етнографії в 1940–1950-х рр.». *Галичина: Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис* 22–23 (2013): 514–522, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nikr_2013_22-23_64; Її ж, «Любов Суха – дослідниця народних промислів українців Східних Карпат (до 25-ліття з дня смерті)». *Народознавчі зошити* 3 (2013): 510–518, <https://nz.lviv.ua/archiv/2013-3/12.pdf>; Герус, «До портрета вченої...»: 229–235. Доречно зауважити, що наявність спеціальних розвідок ще не означає, що наукова спадщина Л. Сухої належно вивчена. Це яскраво підтверджують вказані статті М. Цуркан (Волошин), які базуються передовсім на матеріалах особового фонду вченої з відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (ф. 225). Публікації мають різні назви, проте по суті друга є лише дещо відредагованим варіантом першої, до якого додано низку підрядкових коментарів. Крім того, молода дослідниця некритично повторює численні штампи з тогочасних публікацій та офіційних документів, відомості подані вирваними з історичного контексту, у структурі викладу матеріалу часто немає жодної логіки.

сілля»⁸. Предметний засяг свого дослідження авторка окреслила так: «Провідна ідея в нашій праці була виявити якомога ширше всі з'явища дитячого життя, їх матеріальну та духовну культуру, показати роль і місце дітей в родині, у громадській структурі та в господарстві даного села; все це разом складає окрему ділянку народного побуту, що ми її називаємо “побут селянської дитини”. А наші матеріали, гадаємо, виразно доводять, яка широка й багата ця ділянка та потверджує потребу виділити її як спеціальну галузь етнографії»⁹. Основу джерельної бази комплексного дослідження Н. Заглади про побут сільських дітей 3–14-річного віку склали матеріали, які авторка збрала в 1922 р. у с. Старосілля тодішнього Остерського повіту Чернігівської губернії (Східне Полісся), де ще в 1921 р. була створена перша в УСРР стаціонарна етнографічна науково-дослідна станція¹⁰. Частково вона залучила й окремі порівняння зі своїх пізніших досліджень в інших місцевостях Середнього та Східного Полісся. Праця написана в руслі етнографії дитинства, яка активно розвивалася у західній науці починаючи з міжвоєнного періоду (передусім завдяки працям видатної американської антропологині Маргарет Мід (1901–1978))¹¹.

Книга Н. Заглади отримала високі оцінки від українських та іноземних фахівців. 13 червня 1931 р. Євген-Юлій Пеленський (1908–1956) зreferував її на засіданні ЕК НТШ. Опісля відбулася жвава дискусія, учасники якої запропонували підготувати аналогічні дослідження на матеріалах із різних

⁸ Ніна Заглада, “Побут селянської дитини. Матеріали до монографії с. Старосілля”. *Матеріали до української етнології* 1 (Київ, 1929): 1–220. Сучасне перевидання: Ніна Заглада, “Побут селянської дитини”. *Народна культура українців: життєвий цикл людини : історико-етнологічне дослідження у п'яти томах*, т. 1 : Діти. Дитинство. Дитяча субкультура, наук. ред. М. Гримич (Київ: Дуліби, 2008): 214–395. На наше глибоке переконання, ця праця Н. Заглади, історія та методика її підготовки, роль у подальшому розвитку української науки заслуговують на окреме комплексне дослідження, якого, на жаль, досі немає.

⁹ Заглада 2008, “Побут селянської дитини...”, 217.

¹⁰ Там само, 216. Докладніше про дослідницю та її книгу див.: Інна Щербак, “Енциклопедія дитинства”. *Неопалима кутина* 5–6 (1995): 112–114; Михайло Глушко, “Остання експедиція Ніни Заглади (Замість післямови)”. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*, т. ССХІІ: Праці Секції етнографії і фольклористики, ред. тому Р. Кирчів, О. Купчинський, М. Глушко (Львів, 2001): 499–505; Валентина Борисенко, *Нариси з історії української етнології 1920–1930-х років* (Київ: Унісерв, 2002), 59–60; Її ж, “Ніна Заглада”. *Народна культура українців: життєвий цикл людини... т. 1... 396*; Наталія Побірченко, “Етнографія дитинства як предмет наукової рефлексії 20-х років”. *Історико-педагогічний альманах* 2 (2012): 13–17.

¹¹ Margaret Mead, *Coming of Age in Samoa. A Psychological Study of Primitive Youth for Western Civilization* (New York: William Morrow Company, 1928), <https://archive.org/details/comingofageinsam0000marg/mode/2up>; Margaret Mead, *Growing up in New Guinea. A comparative Study of Primitive Education* (New York City: Blue Ribbon Books, 1930), <https://archive.org/details/growingupinnewgu00mead/mode/2up>. До слова, друга книга розповідає про зустрічі антропологині з корінним населенням провінції Манус у Папуа-Новій Гвінеї до того, як їх змінили місіонери та інші західні впливи. М. Мід порівнює погляди на сім'ю, шлюб, стать, виховання дітей і релігійні переконання автохтонного населення із поглядами представників західної цивілізації. Див.: Марк Косвен, “Проблеми виховання і психології ребенка в свете етнографического материала (Работы Маргарет Мид)”. *Советская этнография* 2 (1946): 227–232; Theodore Schwartz, editor, *Socialization as Cultural Communication: Development of a Theme in the Work of Margaret Mead* (Berkeley: University of California Press, 1980), <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft1p300479/>

місцевостей українських етнічних земель у кордонах міжвоєнної Польщі¹². Того ж року Є.-Ю. Пеленський опублікував спеціальний квестіонар¹³. На його основі тодішня студентка гуманістичного факультету Львівського університету Л. Суха невдовзі зібрала матеріали у своєму рідному с. Любелі на Жовківщині. Це було перше з її досліджень на ниві етнографії¹⁴.

Вже у березні 1933 р. Є.-Ю. Пеленський зreferував матеріали молодої вченої на засіданні Етнографічної комісії¹⁵. Проте сама праця тоді не була опублікована, передовсім через те, що НТШ на той час переживало значну фінансову скруту, а тому не мало змоги систематично видавати більшість друкованих органів власних підрозділів (зокрема й ЕК НТШ – «Етнографічний збірник» і «Матеріяли до етнології й антропологии»)¹⁶.

До перспектив публікації цієї праці повернулися лише у повоєнні роки в умовах радянського окупаційного режиму. 5 квітня 1946 р. на засіданні наукового семінару ДЕМ, яке проводив акад. Філарет Колесса (1871–1947), Л. Суха виступила з доповіддю «Дитячий побут с. Любеля». Основний акцент вона зробила саме на зафіксованих архаїчних явищах у дитячому побуті. Після виступу відбулася жвава дискусія за участі майже всіх присутніх співробітників музею, яку підсумував керівник семінару.

Щоправда, до протоколу цього наукового засідання не було внесено жодного рішення стосовно подальшої долі зазначеного дослідження Л. Сухої¹⁷. У підсумку в повоєнні роки праця «Дитячий побут с. Любеля» теж не була введена в науковий обіг, але вже з інших причин – вона не відповідала марксистсько-ленінській методології, яку в ті роки насильно утверджували в українській науці.

В особовому фонді Л. Сухої у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника зберігається два майже ідентичні варіанти цього дослідження: рукописний (можемо датувати його 1930-ми роками)¹⁸

¹² Глушко, «Етнографічна комісія...», 49; «Протоколи засідань членів етнографічної комісії, 1914–1943 рр.». *Центральний державний історичний архів України у м. Львові*, ф. 309 (НТШ), оп. 1, спр. 746, арк. 16 зв.

¹³ Юлій Пеленський, *Побут сільської дитвори : Квестіонар* (Львів, 1931).

¹⁴ Герус, «До портрета вченої...», 233. Як справедливо зауважив проф. Михайло Глушко, дослідження Л. Сухої про дитячий побут с. Любелі «дає нам підстави вважати, що уродженка зазначеного галицького села розпочала свій дослідницький шлях на ниві українського народознавства не в 40-х роках, як стверджує сучасний етнолог Мар'яна Волошин, а на десятиліття раніше, тобто вже студенткою гуманітарного факультету Львівського університету» (Глушко, «Етнографічна комісія...», 43).

¹⁵ «Протоколи засідань членів етнографічної комісії...», арк. 19; «Комісії». *Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від I.X.1932–31.XII.1934*, ч. 72 (Львів, 1935): 83; Глушко, «Етнографічна комісія...», 43.

¹⁶ Глушко, «Етнографічна комісія...», 47–48.

¹⁷ «Протоколи засідань наукового семінару музею за 1944–1947 рр.». *Архів Інституту народознавства НАН України*, ф. 1, оп. 1а (Державний етнографічний музей), од. зб. 4, арк. 35.

¹⁸ «Любов Суха. Дитячий побут села Любеля на Жовківщині (рукопис), б. д.». *Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника* (далі – ВР ЛННБ), ф. 225 (Л. Суха), од. зб. 88, арк. 1–38.

і машинописний (створений на основі рукопису з мінімальними правками та скороченнями, зробленими в 1946 р., коли вчена вже працювала в ДЕМ)¹⁹.

Перед Л. Сухою стояло завдання змалювати не так процес виховання дітей, а різні явища дитячого побуту, як вони виглядали на момент дослідження (тобто на початок 1930-х років*), з особливою увагою до архаїчних елементів, які ще в той час активно побутували. Попри це в її праці зібрано значний обсяг першоджерел, що відображає процес виховання дітей, формування їхніх трудових навичок та вмінь, соціалізацію, процес поступового залучення до певних робіт.

У контексті трудового виховання тут можна виділити такі аспекти:

➤ вказівка авторки на раннє залучення дітей до праці та перелік їхніх основних обов'язків (*«Дітворя від наймолодших літ працює, помагаючи старшим, пасе худобу, пильнує обійстя, розложеного льону, полотна, що білється, або бавить молодші діти»*²⁰);

➤ опис побуту пастухів з акцентом на їхній безпосередній роботі;

➤ особливо цінним серед матеріалів Л. Сухої є опис першого весняного вигону худоби крізь призму сприйняття самими дітьми цього дня та відповідної обрядовості: *«На перший вигін жде нетерпеливо ціла сім'я. Худобу обов'язково виганяється свяченою лозою, роблячи над нею в повітрі знак хреста. В дні першого вигону, як тільки сонечко зійде (досвітком) лунають по цілому селі вигукування умовлених попереднього дня пастушків. Худобу зі стайні виганяє матір (не обійдеться тут без примівок від усяких вроків і т. п.), а пастушок відчинивши ворота стоїть біля них і жде, аж поки худоба не перейде. Мати звичайно дає якісь перестороги і зачиняє ворота, а молодша рідня з подивом глядить на мало що старшого брата – пастуха, бо це честь бути пастухом. Пастушок дістає тоді кілька печених, або варених пирогів місто хліба (пиріг представляє більшу вартість від хліба, хліб їсть кожного дня, а пироги тільки в неділю і свято)»*²¹;

➤ менш докладно Л. Суха змалювала роль дітей у виконанні інших господарських робіт упродовж сільськогосподарського сезону, проте чітко вказала на їхній статево-віковий розподіл та власне помічний характер цієї діяльності разом із дорослими членами сім'ї: *«Дітворя помагає батькам дуже багато і майже у всьому, почавши від першого дня весни аж до першого дня зими все при праці. Хлопці помагають весною батькам при “оранці”*,

¹⁹ “Любов Суха. Дитячий побут с. Любеля на Жовківщині (машинопис), 1946 р.”. ВР ЛННБ, ф. 225, од. зб. 53, арк. 1–11.

* Лише в окремих випадках згадала про певні явища чи елементи, які ще побутували до Першої світової війни чи під час неї.

²⁰ ВР ЛННБ, ф. 225, од. зб. 88, арк. 2.

²¹ Там само, арк. 14–15.

“паренанні”, волоченні боронами, ведуть коня, або відбирають пірий з під борон, при складанні і пересушуванні збіжжя і тим подібній праці в полі. Це так від 11–14 років. Молодші пасуть худобу, гуси, пильнують обійстя (“гумна”)²²; «Дівчатка помагають матер’ям при копанні грядок у городі. Копають землю, садять городовину, відганяють курей від грядок, няньчать немовлят, забавляючи їх різними цяцьками, гойданням і колисанням. Дівчатка пильнують також порядку в хаті. Замітають, миють посуд, мажуть “землю” (тобто глиняну долівку. – І. Г.). Роблять також квітки під образи з різноколірової бібулки (обгортковий папір. – І. Г.). Зимою “тереблять” (луцять) фасолі, горох, та прядуть. Малі десятилітні дівчатка прядуть уже вміло. Переважно прядуть клоччя (“клуче”), гірше конопляне прядиво на грубе полотно зване валовина»²³;

➤ з-поміж допоміжних занять у матеріалах дослідниці знаходимо цінні відомості про те, як діти збирали яйця птахів та навіть малих пташенят («Малі хлопці дуже зручно лазять по деревах. По похилих і галузистих босими ножечками, чіпаючися зручно галузей, а по простих і гладких на корі з вербового пруття. Віддирають довге пасмо молоді кори з верби, зв’язують його разом і закладають на ноги, так по середині стопи, або в кістці і в цей спосіб удержуються на дереві. Птицям вибирають яйця з гнізд або малі пташенята. Наслідують переважно голос птиць, як голос зазулі, клекотіння бузька, вудкала, перепелиці, деркача і ін. Часом наслідують навіть дуже добре»²⁴), як руками ловили рибу і раків;

➤ виготовлення дітьми прикрас для власного вжитку. Л. Суха подала перелік рослин, з яких діти робили прикраси, описала технологію їхнього виготовлення. Зокрема вона стверджувала, що хлопці як прикраси використовують лише квітку («чічку») або ж лискуче пір’я на головному уборі. Натомість дівчата виготовляли «з усяких ягід і зернят» «призначені до забави» силянки та віночки, які народознавиця протиставила «недільним» (тобто святковим) прикрасам («герданики», «пришиті до бинди медалики»²⁵). Не залишилися поза увагою молодішої ученої й обставини, за яких діти цим зазвичай займалися: «глядаючи худоби, гусей, оттак для забави, або справляючи дитяче весілля»²⁶;

➤ виготовлення дітьми на пасовищі буд із гілля для захисту від негоди²⁷;

²² ВР ЛННБ, ф. 225, од. зб. 88, арк. 17–18.

²³ Там само, арк. 18–19.

²⁴ Там само, арк. 16–17.

²⁵ Там само, арк. 5–6.

²⁶ Там само, арк. 6–7. Тут доречно відзначити, що на Східному Поліссі Н. Заглада приблизно в той самий час зафіксувала цінні архайчні відомості про виготовлення дітьми окремих елементів одягу і про самозахист дітей від несприятливих погодних умов (власне, йдеться також про одяг) (Заглада, “Побут селянської дитини...”, 275–277, 279–280). Натомість у Любелі Л. Суха нічого подібного вже не зафіксувала.

²⁷ ВР ЛННБ, ф. 225, од. зб. 88, арк. 7.

➤ вживання дітьми у їжу певних рослин, які вони самі збирали («Діти залюбки їдять – очевидно крім звичайного харчу – заячу конюшинку (заячу капусту – квасниця звичайна), листя кваску (щавлю. – І. Г.) і спиники (? – І. Г.), сік з овочів калини й рябини, дикі порічки й інші ягоди. Їдять теж “бучину”, овочі бука»²⁸);

➤ дитячі практики поводження з вогнем. Л. Суха констатувала, що у досліджуваний період хоча й можна було ще зрідка побачити, як малі пастухи намагалися викресати вогонь із двох камінчиків, проте насправді робити цього вже не вміли, тож займалися цим радше задля розваги. Навіть у польових умовах хлопці в той час розводили вогнище лише сірниками. З іншого боку, дослідниця зауважила, що навіть маленькі хлопчачки з «тліючого вуглика вміють [...] розвести великий вогонь»²⁹;

➤ виготовлення хлопцями зброї (лук, праща, катапульта) для полювання та ігор (її опис, технологія створення та спосіб використання): «Хлопці бавляться найчастіше луком. Роблять його з лозини або ліщини, сильно вигинають, стріли з бзини або тоненького прутика. Роблять теж метавки, т. зв. “праці”. Є це прямокутний кусок шкіри, до якого з двох боків прикріплений шнурок. В таку метавку кладеться камінчик, кінці шнурків береться разом, сильно розмахується, зарисовуючи великий круг, потім пускається один шнурок, а камінь вилітає. Вживають теж катапулі. Натягається таку гумову метавку при допомозі деревляних вилок (“щипок (?)”), придержуючи камінець пальцем другої руки»³⁰;

➤ власноручне виготовлення дітьми іграшок. У дівчаток це були ляльки з шматинок та патичків або ж із коріння «шувару» (лепехи звичайної. – І. Г.); плетені з «ситнику» (однорічні або багаторічні трав'янисті рослини, які місцеві мешканці використовували для плетіння. – І. Г.) кошики; виплетені з вишень «маршавки»; у хлопців «фуртала», свистуни, деркачі, «пукавки», «пищавки» з «шувару» та низка суто великодніх – «калатавка», «бузьок», «довбенька»³¹;

➤ дитячі ігри. При описі поширених у досліджуваний період дитячих ігор («забав») етнологиня зауважила, що «питомих забав мало. Переважно виносять забави зі школи[,] дит[ячого] садка і захоронки»³². Л. Суха подала докладні описи таких ігор, як «перериваний король», «свиню заганяти», «в дзвона»³³. Водночас вона відзначила, що важливу роль у дитячих іграх

²⁸ ВР ЛННБ, ф. 225, од. зб. 88, арк. 7.

²⁹ Там само, арк. 13.

³⁰ Там само, арк. 7–8.

³¹ Там само, арк. 9–11.

³² Там само, арк. 19.

³³ Там само, арк. 19–23.

відводиться наслідуванню того, що «*бачать у старших*» (грають у батька, матір, весілля та навіть похорон). Наприклад, бавлячись у весілля, вони «*наслідують дуже добре правдиве весілля, співаючи при цьому весільних пісень [,] підхожих до кожної частини церемоніялу*»³⁴. Навіть «*випікаючи*» коровай з піску, коровайниці стежили за тим, щоб він не розтріскався. Не залишилися поза увагою авторки й спільні ігри для хлопців та дівчат;

➤ одним із найкраще представлених аспектів є обрядові функції дітей упродовж найбільших церковних свят календарного року, де поряд із докладними описами більш поширених в українців звичаїв (хлопці у віці 12–14 років на Різдво ходили колядувати нарівні зі старшими; хлопці та дівчата на старий Новий рік ходили «*новолітувати*»; щедрування дівчат у надвечір'я Йордану; калатання різними спеціальними пристроями від вечора четверга до суботи напередодні Великодня; ігри освяченими яйцями на Великдень) знаходимо і низку вузьколокальних обрядодій (наприклад, хлопчики вистругували з дерева маленькі хрестики, напередодні Водохреща мачали їх в освячену в цей день у церкві воду, а пополудні прибивали над усіма одвірками в хаті та на «*бальку*» (сволоку), а також на воротах, перелазах і навіть на плоті³⁵; діти обов'язково відвідували відпуст на св. Юрія у капличці в сусідньому селі). Не менш цінним є й опис свята пастухів на св. Петра («*петрикування*»), всі обрядодії й атрибути якого підкреслюють вияв особливої поваги до пастухів, якими тут традиційно були діти та підлітки³⁶. Водночас із текстів дитячого обрядового фольклору в роботі Л. Сухої знаходимо хіба що три короткі записи «*новолітувань*», текст примівки до зозулі з метою гадання на власну долю³⁷;

³⁴ ВР ЛННБ, ф. 225, од. зб. 88, арк. 20.

³⁵ Там само, арк. 25. До слова, поширений на теренах колишнього Жовківського повіту (це значна частина Жовківського та західна частина Кам'янка-Бузького районів в їхніх межах до 2020 р.) звичай виготовлення спеціальних хрестиків (переважно дерев'яних), які напередодні Водохреща чіпляли на воротах чи хвіртках, заслуговує на спеціальне дослідження. Уперше ще століття тому про нього згадав видатний археолог Ярослав Пастернак на матеріалах зі с. Зіболки тодішнього Жовківського повіту, звернувши увагу на супутні демонологічні повір'я. Мовляв, селяни чіпляли ці хрестики спеціально, «*аби дідьки боялись, бо то давно було багато дідьків і все дідько прийшов на щедрий вечер на обісте, витиг сани і їхав, а як застроміит хрещик, то вже дідько нич не киває* (не чіпає. – І. Г.). *Він перше все хопив сани і возив свої діти. Прийде бувало під вікна до хлопа тай каже: Іваниску, позич-ми санисків, бо завтра буде сьи плішовань товк, то най-си діти вивезу зи ставу* (в Зіболках є серед села ставок). *Плішовань то єгомосьць* (тобто священник. – І. Г.), *бо перше рускі* (тобто українські, похідне від тодішнього етноніма галицьких українців «русини». – І. Г.) *ксьондзи* (тобто священники. – І. Г.) *мали повиголювані пліші* (тобто лисини. – І. Г.) *на головах*» (Ярослав Пастернак, «Звичаї та вірування в с. Зіболках, Жовківського пов.». *Матеріали до етнології й антропології*, т. XXI–XXII, ч. 1 (Львів: НТШ, 1929), 330). На відміну від свого старшого колеги, Л. Сухої зафіксувала релігійну мотивацію цього звичаю: прибивають ці хрестики «*на пам'ятку, що Ісус Христос хрестився в Йордані*» (ВР ЛННБ, ф. 225, од. зб. 88, арк. 25). Згідно зі спостереженнями та польовими записами автора цих рядків, згаданий звичай досі активно побутує у багатьох місцевостях окресленого ареалу. У світлі матеріалів Л. Сухої заслуговує на увагу роль дітей у виготовленні та обрядовому використанні цих хрестиків.

³⁶ ВР ЛННБ, ф. 225, од. зб. 88, арк. 15–16.

³⁷ Там само, арк. 24, 33.

➤ існування кількох дитячих громад пастухів-однолітків за територіальним принципом (відповідно до присілків села), члени яких обирали собі керівника і регулювали виконання певних робіт (наприклад, спільного випасу худоби): «[...] Хлопці-пастушки вибирають собі провідника, якого слухають у всьому і вповнюють усі його прикази, та завертають йому худобу. По найбільшій частині чергуються, одного дня один завертає худобу, другого другий і т. д.»³⁸.

У контексті досліджуваної нами проблеми важливо, що Л. Суха, описуючи численні явища дитячого побуту, намагалася простежити, що з того діти переймають одні від одних (значна частина відповідних умінь передавалась у середовищі дітей від старших до молодших), а що вони брали вже від дорослих. Іншими словами, вона намагалася простежити конкретні механізми трансляції елементів традиційної культури та виховних практик до молодшого покоління.

* * *

Таким чином, можемо підсумувати, що у пропонованій статті вдалося з'ясувати історичні обставини підготовки праці Л. Сухої «Дитячий побут с. Любеля на Жовківщині», що в свою чергу дало можливість пролити світло на передумови її появи, специфіку застосованої авторкою методології, завдання, які вона ставила перед собою. Без докладного аналізу перелічених аспектів важко говорити про місце вказаного дослідження в історіографії української етнологічної науки та етнопедагогіки.

Отримані в процесі проведеного нами аналізу результати переконують, що зібрані Л. Сухою понад 90 років тому першоджерельні матеріали з однієї місцевості підтверджують уже наявну в науковій етнопедагогічній літературі низку важливих тез із проблеми трудового виховання в українській сім'ї: раннє прищеплення дитині розуміння праці як першооснови життя суспільства та головного засобу створення матеріальної та духовної культури; раннє залучення дітей до посильної праці; здійснення трудового виховання через безпосереднє залучення дітей до праці, спільне виконання певних робіт дорослими та дітьми, виховання прикладом; відтворення дітьми у своїх іграх побуту та господарських занять дорослих тощо.

Матеріали Л. Сухої є для нас цінним джерелом для визначення стану побутування народної виховної традиції у конкретно взятому галицькому селі* початку 1930-х років. Тут маємо як цінний фактографічний матеріал,

³⁸ ВР ЛННБ, ф. 225, од. зб. 88, арк. 31.

* Із погляду на історико-етнографічне районування України це територія галицької Волині (Михайло Глушко, «Локалізація і межі історико-етнографічної Волині». *Культурно-побутові традиції українців Волині: історико-етнографічні нариси* : монографія, відп. ред. Р. Сілецький (Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2023), 31), але в багатьох аспектах вже відчувуються опільські й особливо надсянські впливи.

так і окремі узагальнення авторки, що стосуються певних тенденцій і статево-вікового розподілу занять, забав, іграшок тощо.

На сучасному етапі ці матеріали можемо використати для дослідження різноманітних аспектів народного виховання, проте чи не найкраще тут репрезентовані саме виховні практики та конкретні реалії дитячого побуту, що розраховані на трудове виховання дітей різних вікових груп, передовсім 6–10 та 11–14 років.

На основі проведеного комплексного аналізу переконуємося в необхідності публікації праці Л. Сухої з відповідною передмовою та науковими коментарями (над цим автор цих рядків зараз і працює), позаяк це справді цінна праця з ділянки української етнопедагогіки та етнографії дитинства, яка досі залишається невідомою у колі фахівців. Водночас необхідно докладно опрацювати значний збережений в архіві вченої народознавчий матеріал (рукописи її неопублікованих праць, польові записи, листування, спогади), де також можна виявити певні цікаві свідчення про обставини підготовки досліджуваної тут статті, інші дитинознавчі праці дослідниці або ж використання матеріалів про дитячий побут с. Любелі в її пізніших працях 1950–1960-х років (зокрема і в неопублікованій монографії про колгоспний побут цього села).

REFERENCES

- Boltarovych, Zoriana. “Tradysii simeinoho vykhovannia”. *Narodna tvorchist ta etnohrafiiia* 2 (1993): 16–24 [in Ukrainian].
- Borysenko, Valentyna. “Nina Zahlada”. *Narodna kultura ukraintsv: zhyttievyi tsykl liudyny : istoryko-etnolohichne doslidzhennia u piaty tomakh*, t. 1 : Dity. Dytynstvo. Dytiacha subkultura, nauk. red. M. Hrymych. Kyiv: Duliby, 2008 [in Ukrainian].
- Borysenko, Valentyna. *Narysy z istorii ukrainskoi etnolohii 1920–1930-kh rokiv*. Kyiv: Uniserv, 2002 [in Ukrainian].
- Herus, Liudmyla. “Do portreta vchenoi Liubovi Sukhoi”. *Narodoznavchi zoshyty* 1 (2016): 229–235, <https://nz.lviv.ua/archiv/2016-1/26.pdf> [in Ukrainian].
- Hilevych, Ihor. “Volyn v etnohrafichnykh doslidzhenniakh XIX – pochatku XXI st.”. *Kulturno-pobutovi tradysii ukraintsv Volyni: istoryko-etnolohichni narysy : monohrafiiia*, za red. prof. R. B. Siletskoho. Lviv: LNU im. Ivana Franka, 2023: 32–106 [in Ukrainian].
- Hlushko, Mykhailo. “Etnohrafichna komisiia Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka u Lvovi (1898–1940): personalnyi sklad, funktsii”. *Hlushko M. Narodoznavchi studii v Naukovomu tovarystvi imeni Shevchenka (1895–2020)*. Lviv, 2022: 17–55 (Seriiia: Ukrainska naukova biblioteka NTSh. Ch. 52) [in Ukrainian].
- Hlushko, Mykhailo. “Lokalizatsiia i mezhi istoryko-etnohrafichnoi Volyni”. *Kulturno-pobutovi tradysii ukraintsv Volyni : istoryko-etnohrafichni narysy : monohrafiiia*, vidp. red. R. Siletskyi. Lviv: LNU im. Ivana Franka, 2023: 6–31 [in Ukrainian].
- Hlushko, Mykhailo. “Ostannia ekspedytsiia Niny Zahlady (Zamist pisliamovy)”. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, t. CCXLII : Pratsi Sektsii etnohrafii i folklorystyky, red. tomu R. Kyrchiv, O. Kupchynskyi, M. Hlushko. Lviv, 2001: 499–505 [in Ukrainian].

- “Komisii”. *Khronika Naukovoho tovarystva im. Shevchenka u Lvovi za chas vid 1.X.1932–31.XII.1934*, ch. 72. Lviv, 1935: 82–85 [in Ukrainian].
- Kosven, Mark. “Problemy vospytanyia y psykhohyhy rebenka v svete etnografycheskoho materyala (Raboty Margaret Mead)”. *Sovetskaia etnografyia* 2 (1946): 227–232 [in russian].
- Mead, Margaret. *Coming of Age in Samoa. A Psychological Study of Primitive Youth for Western Civilization*. New York: William Morrow Company, 1928, <https://archive.org/details/comingofageinsam0000marg/mode/2up> [in English].
- Mead, Margaret. *Growing up in New Guinea. A comparative Study of Primitive Education*. New York City: Blue Ribbon Books, 1930, <https://archive.org/details/growingupinnewgu00mead/mode/2up> [in English].
- Pasternak, Yaroslav. “Zvychai ta viruvannia v s. Zibolkakh, Zhovkivskoho pov.”. *Materiialy do etnologii y antropologii*, t. XXI–XXII, ch. 1. Lviv: NTSh, 1929: 321–352 [in Ukrainian].
- Pelenskyi, Yulii. *Pobut silskoi ditvory : Kvestionar*. Lviv, 1931 [in Ukrainian].
- Pobirchenko, Nataliia. “Etnohrafiia dytynstva yak predmet naukovoï refleksii 20-kh rokiv”. *Istoryko-pedahohichniy almanakh* 2 (2012): 13–17 [in Ukrainian].
- Schwartz, Theodore, editor. *Socialization as Cultural Communication: Development of a Theme in the Work of Margaret Mead*. Berkeley: University of California Press, 1980, <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft1p300479/> [in English].
- Shcherbak, Inna. “Entsyklopediia dytynstva”. *Neopalyma kupyna* 5–6 (1995): 112–114 [in Ukrainian].
- Siavavko, Yevheniia. “Etnopedahohika”. *Etnohenez ta etnichna istoriia naseleння Ukrainykh Karpat : u 4-kh t.*, t. II : Etnologii ta mystetstvoznavstvo. Lviv: IN NAN Ukrainy, 2006: 433–445 [in Ukrainian].
- Stelmakhovych, Myroslav. *Ukrainska narodna pedahohika*. Kyiv: IZMN, 1997 [in Ukrainian].
- Sukha, Liubov. *Khudozhni metalevi vyroby ukraintsiv Skhidnykh Karpat II polovyny XIX–XX stolit*. Kyiv: Vyd-vo Akademii nauk URSR, 1959 [in Ukrainian].
- Tarnavskyi, Roman. *Kafedra etnologii Lvivskoho universytetu. Klasychnyi period (1910–1947)*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2016 [in Ukrainian].
- Tarnavskyi, Roman. *Narodoznavstvo u Lvivskomu universyteti naprykintsi XIX – u pershii polovyni XX st.: konteksty, dyskursy, naukovi zviazky: dys. [...] dokt. ist. nauk : 07.00.01 – istoriia Ukrainy; 07.00.05 – etnologiiia*. Lviv, 2020, <http://surf.li/apkjkjkc> [in Ukrainian].
- Voloshyn, Mariana. “Liubov Sukha – doslidnytsia narodnykh promysliv ukraintsiv Skhidnykh Karpat (do 25-littia z dnia smerti)”. *Narodoznavchi zoshyty* 3 (2013): 510–518, <https://nz.lviv.ua/archiv/2013-3/12.pdf> [in Ukrainian].
- Voloshyn, Mariana. “Naukovyi dorobok Liubovi Sukhoi ta yii vnesok u rozvytok ukrainskoi etnografii v 1940–1950-kh rr.”. *Halychyna : Naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys* 22–23 (2013): 514–522, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nikp_2013_22-23_64 [in Ukrainian].
- Zahlada, Nina. “Pobut selianskoi dytyny. Materialy do monografii s. Starosillia”. *Materialy do ukrainskoi etnologii*, t. 1. Kyiv, 1929: 1–220 [in Ukrainian].
- Zahlada, Nina. “Pobut selianskoi dytyny”. *Narodna kultura ukraintsiv: zhyttievyi tsykl liudyny : istoryko-etnologichne doslidzhennia u piaty tomakh*, t. 1 : Dity. Dytynstvo. Dytiacha subkultura, nauk. red. M. Hrymych. Kyiv : Duliby, 2008: 214–395 [in Ukrainian].

TRADITIONS OF LABOR EDUCATION OF UKRAINIANS (BASED ON THE MATERIALS OF LYUBOV SUKHA OF THE 1930s FROM THE VILLAGE OF LYUBELYA IN ZHOVKVA DISTRICT)

Ihor HILEVYCH

Ivan Franko National University of Lviv

The Chair of Ethnology

1 Universytetska str., Lviv, 79000, Ukraine

e-mail: ihor.hilevych@lnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4405-2588>

The article clarifies the historical circumstances of the appearance of Lyubov Sukha's unpublished study "Children's life in the village Lubelya in Zhovkva district", which was prepared in the 1930s – mid-1940s as part of the "ethnography of childhood" direction. L. Sukha prepared her work on the order of the Ethnographic Commission of the Shevchenko Scientific Society in Lviv based on the monograph of the Kyiv ethnologist Nina Zahlada (1896–1938) "The Life of a Peasant Child. Materials for the monograph of village Starosillya" (1929). The work is written in the vein of childhood ethnography, which has been actively developing in Western science since the interwar period (primarily thanks to the works of the outstanding American anthropologist Margaret Mead (1901–1978)).

The proposed article comprehensively analyzes the work of the Lviv ethnologist as a source for studying the traditions of labor education in the Ukrainian village. It is shown that these materials are nowadays a valuable source of the living conditions of the folk educational tradition in a specific Galician village of the early 1930s. Here we have both valuable factual material and individual generalizations of the author concerning certain trends and gender-age distribution of occupations, entertainment, toys, etc.

At the current stage, we can use these materials to study various aspects of public education, but the educational practices and specific realities of children's life, which are designed for labor education of children of different age groups, primarily 6–10 and 11–14 years, are best represented here.

On the basis of the conducted comprehensive analysis, we are convinced of the need to publish the work of L. Sukha with an appropriate preface and scientific comments (the author of these lines is currently working on this), since it is truly a valuable work in the area of Ukrainian ethnopedagogy and ethnography of childhood, which still remains unknown in the circle specialists.

Keywords: ethnology, ethnopedagogy, ethnography of childhood, labor education, Lyubov Sukha, Ethnographic Commission of the Shevchenko Scientific Society in Lviv, cattle grazing

Стаття надійшла до редколегії 13.09.2023

Стаття прийнята до друку 24.09.2023